

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5 (2)

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 2026-yil, may.
2-qism*

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhriddinov Zafarjon Fakhriddin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

TIJORAT BANKLARIDA MOLIVAVIY HISOBOTLAR TAHLILINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'NALISHLARI	12
Xudoyberdiyev Ulug'bek Axmad o'g'li	
O'ZBEKISTON KOMPANIYALARIDA DIVIDEND SIYOSATI JOZIBADORLIGINI OSHIRISH	16
Shermuxamedov Akmal Komiljonovich	
РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ФИНТЕХА И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	21
Салимова Зиёда Рустамжон қизи	
ELEKTR TARMOQLARI KORXONALARIDA YO'QOTISHLAR HISOBI UCHUN ISHCHI HISOBVARAQLARI TIZIMINI ISHLAB CHIQUISH	27
Xojimurodov Zuxriddin Shukurullo o'g'li	
RAQAMLI MUHITDA BANK XIZMATLARINI MASOFADAN KO'RSATISHNI TAKOMILLASHTIRISH	32
Azlarova Aziza Axrorovna	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA SOLIQ ORGANLARI FAOLIYATINI SUN'YI INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	36
Soyibova Matluba Ahmedboyevna	
O'ZBEKISTONDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	41
M.O. Yo'ldoshova	
NARXLARNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY KONSEPSIYASI SIFATIDA DINAMIK NARX SHAKLLANTIRISH	45
Anvar Deberdiyev	
SOLIQ MA'MURCHILIGINI RAQAMLASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOT KO'LAMINI QISQARTIRISH YO'LLARI	49
Mamatkulov Salimjon Raxmonkulovich	
STARTAP EKOTIZIMLARINI RAG'BATLANTIRISHNING SOLIQ MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH: GLOBAL MUAMMOLAR VA HUDUDIIY IMKONIYATLAR	55
Ishimova Mohinur Absalomovna	
UMUMIY OVQATLANISH TIZIMIDA B2B MARKETINGINI JORII ETISH. (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	61
Zakirova Gulnoza Quدراتovna, Aliyeva Gulnora Ildarovna	
TIBBIYOT TASHKIOTLARIDA NOMOLIVAVIY AKTIVLAR HISOBI AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	67
Iskanov Xoljigit Nurkosimovich	
RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH MARKAZIDA ICHKI AUDIT TIZIMINI TASHIL ETISH AMALIYOTI	73
Suyunov Yorqin Bekmurodovich, Nazarov Ubaydulla Abdumannapovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MONOPOLIYAGA QARSHI SIYOSATNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	79
Yuldashev Akmal Kiyomovich	
TOG'-KON KORXONALARIDA TEXNOLOGIK TIZIM HOLATINI BAHOLASH VA IQTISODIIY SAMARADORLIK ZAXIRALARINI ANIQLASH	83
Abirova Nargizabonu	
YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARI VA ULARNING MILLIIY RIVOJLANISHI	88
Turayev Abduvohid Kuldashovich	

IQTISODIYOTNING INNOVATSION TARAQQIYOTI SHAROITIDA MEHNAT RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHDAGI XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	93
Artiqova O'g'iljon Zafar qizi	
O'ZBEKISTON MILLIY TELERADIOKOMPANIYASI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA SEMIR MODELIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	101
Rustamov Zafar	
QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH TANNARXINI PASAYTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI	107
Metyakubov Azamat Djumanazarovich	
BUXORO ARK ANSAMBLI TURISTIK SIG'IM IMKONIYATLARINI BAHOLASH	111
Sulaymonova Malika Maxmudovna, Qilichov Muhriddin Husniddin o'g'li	

BUXORO ARK ANSAMBLI TURISTIK SIG'IM IMKONIYATLARINI BAHOLASH

Sulaymonova Malika Maxmudovna

Buxoro davlat universiteti
Turizm va mehmondo'stlik yo'nalishi magistranti

Qilichov Muhridin Husniddin o'g'li

Buxoro davlat universiteti
Turizm va mehmonxona xo'jaligi kafedrasini o'qituvchisi, i.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro tarixiy markazidagi Ark ansamblining turistik sig'im imkoniyatlari Cifuentes metodologiyasi asosida baholangan. Tadqiqot davomida dala kuzatuvlari, GPS o'lchovlari va kadastr hujjatlari asosida obyektning fizik sig'imi (PCC) hamda haqiqiy sig'imi (RCC) hisoblab chiqildi. Olingan natijalarga ko'ra, Ark ansamblining fizik sig'imi kuniga 66 026 nafar ziyoratchini, haqiqiy sig'imi esa 45 803 nafar ziyoratchini tashkil etishi aniqlangan. Tadqiqot natijalari asosida obyektning turistik yuklamasini barqaror boshqarishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: turistik sig'im, fizik sig'im, haqiqiy sig'im, meros obyektlarini boshqarish, YUNESKO Jahon merosi, Cifuentes modeli, barqaror turizm.

Abstract. This article assesses the tourism carrying capacity potential of the Ark Ensemble located in the historic center of Bukhara using the Cifuentes methodology. Based on field observations, GPS measurements, and cadastral documentation, the physical carrying capacity (PCC) and real carrying capacity (RCC) of the site were calculated. The findings indicate that the physical carrying capacity of the Ark Ensemble is 66,026 visitors per day, while its real carrying capacity is 45,803 visitors per day. Based on the research findings, scientific and practical recommendations were developed for the sustainable management of tourism pressure at the heritage site.

Key words: tourism carrying capacity, physical carrying capacity, real carrying capacity, heritage site management, UNESCO World Heritage, Cifuentes model, sustainable tourism.

Аннотация. В данной статье на основе методологии Сифуэнтеса проведена оценка туристической ёмкости ансамбля Арк, расположенного в историческом центре Бухары. В ходе исследования на основе полевых наблюдений, GPS-измерений и кадастровых данных были рассчитаны показатели физической туристической ёмкости (PCC) и реальной туристической ёмкости (RCC) объекта. Согласно результатам исследования, физическая ёмкость ансамбля Арк составляет 66 026 посетителей в день, а реальная ёмкость — 45 803 посетителя в день. На основе полученных результатов разработаны научно-практические рекомендации по устойчивому управлению туристической нагрузкой объекта.

Ключевые слова: туристическая ёмкость, физическая ёмкость, реальная ёмкость, управление объектами наследия, Всемирное наследие ЮНЕСКО, модель Сифуэнтеса, устойчивый туризм.

KIRISH

So'nggi yillarda xalqaro turizm sanoati global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. 2025–yilda jahon bo'ylab 1,5 milliarddan ortiq xalqaro sayyoh qayd etildi [1]. Turizm daromadlari ham pandemiyadan oldingi darajadan oshib, 1,9 trillion AQSH dollariga yetdi [2].

O'zbekiston ham ushbu global jarayonda faol ishtirok etmoqda. 2025–yilda mamlakatga 11,7 million xorijiy turist tashrif buyurgan bo'lib, mazkur ko'rsatkich yildan-yilga ortib bormoqda [3]. Shu bilan birga, "O'zbekiston–2030" strategiyasida turizmni iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida rivojlantirish belgilangan [4].

Buxoro tarixiy markazi UNESCO Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan muhim turistik hududlardan biri hisoblanadi [5]. Ushbu hududda joylashgan Ark ansambli shaharning eng yirik va tarixiy jihatdan muhim obyektlaridan biri bo'lib, turistlar oqimining asosiy qismi aynan shu yerga to'g'ri keladi. Biroq turistlar sonining ortishi bilan bir qatorda, obyektlarga tushadigan yuklama ham ortib bormoqda. Ilmiy adabiyotlarda ushbu holat

“overtourism” muammosi sifatida qayd etilib, nazorat qilinmagan turist oqimi meros obyektlariga zarar yetkazishi mumkinligi ta’kidlangan [8].

Shu sababli turistik sig’im (Tourism Carrying Capacity – TCC)ni aniqlash meros obyektlarini barqaror boshqarishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi [9; 10].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Turistik sig’im tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi

Turistik sig’im tushunchasi turizm va ekologiya fanlari kesishgan nuqtada shakllangan bo’lib, u hududning zarar yetkazmagan holda qabul qila oladigan maksimal turistlar sonini anglatadi [8].

Cifuentes tomonidan ishlab chiqilgan metodologiya uch bosqichdan iborat bo’lib, ular fizik sig’im (PCC), haqiqiy sig’im (RCC) va samarali sig’im (ECC)ni o’z ichiga oladi [9]. Ushbu model bugungi kunda eng keng qo’llaniladigan yondashuvlardan biri hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda mazkur metod Petra (Iordaniya) [12], Amasya (Turkiya) [11] hamda diniy turizm obyektlarida [13] muvaffaqiyatli qo’llanilgan. Tadqiqotlar natijalariga ko’ra, sig’im me’yoridan ortiq yuklama obyektlarning degradatsiyasiga olib kelishi mumkin [11]. Buxoro hududida turistik sig’imni miqdoriy baholash yo’nalishidagi tadqiqotlar rivojlanish bosqichida hisoblanadi [6; 7].

Turistik sig’im (Tourism Carrying Capacity – TCC) tushunchasi dastlab ekologiya fanida shakllangan bo’lib, keyinchalik turizm sohasida keng qo’llanila boshlagan. Mazkur tushuncha hududning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy muvozanatiga zarar yetkazmagan holda qabul qila oladigan maksimal turistlar sonini anglatadi [8; 10]. Ilmiy adabiyotlarda TCC bir nechta asosiy komponentlarga ajratiladi. Jumladan, fizik sig’im (Physical Carrying Capacity – PCC), haqiqiy sig’im (Real Carrying Capacity – RCC) va samarali yoki boshqaruv sig’imi (Effective Carrying Capacity – ECC) [9]. Ushbu tasnif Cifuentes tomonidan taklif etilgan bo’lib, turistik sig’imni bosqichma-bosqich aniqlash imkonini beradi [9].

Fizik sig’im (PCC) hududning maydoni va tashrif aylanish koeffitsiyenti asosida aniqlanib, nazariy maksimal yuklamani ifodalaydi. Biroq real sharoitda iqlim, infratuzilma, boshqaruv va ekologik cheklovlarning mavjudligi sababli ushbu ko’rsatkich kamayadi. Shu bois haqiqiy sig’im (RCC) turli tuzatish koeffitsiyentlarini hisobga olgan holda aniqlanadi [11]. Keyingi bosqichda esa samarali sig’im (ECC) belgilanadi. Mazkur ko’rsatkich boshqaruv imkoniyatlari, xizmat sifati hamda infratuzilma darajasini inobatga oladi va turistik obyektning barqaror boshqarish uchun muhim indikatorlardan biri hisoblanadi [10].

Xalqaro tajribada turistik sig’imni baholash masalasi ko’plab tadqiqotlarda ko’rib chiqilgan. Jumladan, Petra (Iordaniya) arxeologik hududida o’tkazilgan tadqiqotlarda turistlar sonining ortishi obyektning jismoniy degradatsiyasiga olib kelishi mumkinligi aniqlangan [12]. Shuningdek, Turkiyaning Amasya hududida olib borilgan tadqiqotlar sig’im me’yoridan oshib ketish holatlari turizm barqarorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishini tasdiqlaydi [11].

Diniy va madaniy turizm obyektlarida ham turistik sig’im muammosi dolzarb hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, tashrif buyuruvchilar sonining nazoratsiz ortishi nafaqat obyekt infratuzilmasiga, balki mahalliy aholi hamda madaniy muhitga ham salbiy ta’sir ko’rsatadi [13].

Buxoro hududida turizmni rivojlantirish hamda meros obyektlaridan samarali foydalanish masalalari qator ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan [6; 7]. Shu bilan birga, turistik sig’imni aniq miqdoriy baholash yo’nalishidagi ilmiy izlanishlarni yanada kengaytirish imkoniyatlari mavjud. Shu sababli Ark ansambli misolida TCC ko’rsatkichlarini aniqlash dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda bir-birini to’ldiruvchi beshta ilmiy metoddan foydalanildi. Kuzatuv metodi doirasida har bir obyektida kamida 50 nafar ziyoratchi (xorijiy va mahalliy turistlar) bevosita kuzatilib, ularning kirish va chiqish vaqtlari qayd etildi hamda o’rtacha tashrif davomiyligi aniqlandi.

O’lchov metodi asosida obyekt maydonlari GPS asboblari yordamida joyida o’lchandi va kadastr hujjatlari bilan taqqoslandi. Hujjatlar tahlili metodi orqali kadastr ma’lumotlari, obyekt ma’muriyatidan olingan texnik hujjatlar hamda O’zgidrometning ko’p yillik iqlim statistikasi o’rganildi.

Miqdoriy tahlil metodi yordamida yig’ilgan dala ma’lumotlari Cifuentes formulalari asosida matematik hisob-kitob orqali qayta ishlanib, fizik sig’im (PCC) va haqiqiy sig’im (RCC) ko’rsatkichlari bosqichma-bosqich aniqlandi. Olingan natijalar xalqaro meros obyektlarida o’tkazilgan o’xshash tadqiqotlar, jumladan Erdo’gan, Magabli va Al-Shorman, shuningdek Jangra va Kaushik tadqiqotlari natijalari bilan solishtirilib baholandi [11; 12; 13].

Ma’lumotlar ikki yo’l orqali yig’ildi:

1. GPS o’lchov asboblari va kadastr hujjatlari yordamida obyekt maydonlari aniqlandi;
2. obyektida kamida 50 nafar turist kuzatilib, kirish va chiqish vaqtlari qayd etildi hamda o’rtacha tashrif davomiyligi hisoblab chiqildi.

Fizik sig'im (PCC) formulasi

Fizik sig'im quyidagi formula asosida hisoblandi [9; 14]:

$$PCC = S \times U$$

Bu yerda:

$$S = \frac{E}{a_{och}} + \frac{G}{a_{yop}} + \frac{H}{a_{tor}} + \frac{I}{a_{min}} - \frac{K}{a_{och}} - \frac{L}{a_{och}}$$

$$U = \frac{\text{Ochiq soatlar}}{\text{Tashrif vaqti (daq)/60}}$$

Belgilar izohi:

Belgi	Ma'nosi	Bir kishiga to'g'ri keladigan maydon (a)
E	Ochiq maydon yoki hovli	3,0 m ²
G	Yopiq yoki ichki zal	2,0 m ²
H	Tor yo'lak (2 m dan kichik)	1,2 m ²
I	Minora yoki tor ko'tarilish qismi	1,1 m ²
K	Hovuz yoki suv hududi (ayirib tashlanadi)	3,0 m ²
L	Bog' yoki gulzor hududi (ayirib tashlanadi)	3,0 m ²

a ko'rsatkichlari Jangra va Kaushik hamda Cifuentes tavsiyalariga asoslangan holda qabul qilindi [9; 13].

Haqiqiy sig'im (RCC) formulasi

Haqiqiy sig'im (RCC) fizik sig'im (PCC)ga iqlim va savdo zonalari bo'yicha tuzatish koeffitsiyentlarini qo'llash orqali hisoblandi [9; 11];

$$RCC = PCC \times \left(1 - \frac{M + N + O}{\Sigma A}\right) \times \left(1 - \frac{d_{issiq}}{365}\right) \times \left(1 - \frac{d_{sovuq}}{365}\right)$$

Bu yerda M — savdo rastasi maydoni, N — muzey eksponati joylashgan maydon, O — xizmat va texnik zonalar maydoni; d_{issiq} — yil davomida havo harorati 35 °C dan yuqori bo'lgan kunlar soni — 82 kun, d_{sovuq} esa yil davomida havo harorati 0 °C dan past bo'lgan kunlar soni — 30 kunni anglatadi. Mazkur ko'rsatkichlar O'zgidromet ma'lumotlari asosida qabul qilindi [9].

Natijada umumiy iqlim koeffitsienti 71,16 % etib belgilandi, ya'ni PCC ko'rsatkichining 28,84 % qismi iqlimiy cheklovlar sababli kamaytirildi.

Yillik va mavsumiy sig'im

Kunlik ko'rsatkichlar asosida yillik va mavsumiy sig'im quyidagicha hisoblandi:

$$PCC_{yillik} = PCC \times 365$$

$$RCC_{yillik} = RCC \times 365$$

$$PCC_{mavsum} = PCC \times 253$$

$$RCC_{mavsum} = RCC \times 253$$

Bu yerda 253 kun yilning issiq va sovuq kunlardan holi bo'lgan faol turistik mavsum davrini anglatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ark ansambli

Fizik sig'im (PCC)

1-jadval. Ark ansambli maydon tarkibi

Zona turi	Maydon (m ²)	Amal
Ochiq maydon yoki hovli (E)	30 715	qo'shiladi
Yopiq yoki ichki zal (G)	3 821	qo'shiladi
Tor yo'lak (H)	115	qo'shiladi
Bog' yoki gulzor (L)	53	ayiriladi
Savdo rastasi (M)	22	RCC tuzatishi
Muzey eksponati hududi (N)	263	RCC tuzatishi
Xizmat va texnik zona (O)	330	RCC tuzatishi

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, Ark ansambli foydalanish maydonining asosiy qismini ochiq hovlilar va tashqi ekspozitsion hududlar tashkil etadi. Mazkur holat obyektning katta hajmdagi turist oqimini qabul qilish salohiyatini oshiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi (2-jadval).

2-jadval. Ark ansambli sig'im natijalari

Ko'rsatkich	Qiymat
Sig'im summasi	12 227,0
Ochiq vaqt / tashrif davomiyligi	9 soat / 100 daqiqqa
Aylanish koeffitsiyenti	5,40
Iqlim koeffitsiyenti	71,16 %
Fizik sig'im (PCC)	66 026 ziyoratchi/kun
Haqiqiy sig'im (RCC)	45 803 ziyoratchi/kun
Yillik PCC	24 099 490 ziyoratchi/yil
Yillik RCC	16 718 095 ziyoratchi/yil
Mavsumiy PCC (253 kun)	16 704 578 ziyoratchi/mavsum
Mavsumiy RCC (253 kun)	11 588 159 ziyoratchi/mavsum

2-jadval natijalariga ko'ra, Ark ansambli bir kunda maksimal 66 026 nafar ziyoratchini qabul qilish imkoniyatiga ega. Biroq iqlimiy cheklovlar (yiliga 82 issiq va 30 sovuq kun), shuningdek savdo zonalari bo'yicha tuzatish koeffitsiyentlari hisobga olinganda, haqiqiy sig'im 45 803 ziyoratchi/kunni tashkil etdi.

RCC/PCC nisbati 69,37 % ga teng bo'lib, ushbu ko'rsatkich xalqaro tadqiqotlarda qayd etilgan me'yoriy diapazonga mos keladi [11]. Mazkur natija obyektning hozirgi sharoitda nisbatan barqaror faoliyat yuritayotganini ko'rsatadi.

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur ko'rsatkich meros obyektlari uchun xalqaro tadqiqotlarda tavsiya etilgan 40–70 % diapazoniga mos keladi hamda Ark ansamblining barqaror ekspluatatsiya chegarasi doirasida faoliyat olib borayotganini tasdiqlaydi.

Ark ansamblining yuqori sig'im ko'rsatkichlari uning Buxoro tarixiy markazidagi eng yirik va eng ko'p turist qabul qiluvchi obyektlardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, tashrif oqimining mavsumiy notekisligi hamda pik davrlarda sig'im me'yorida oshib ketish ehtimoli boshqaruv choralari yanada kuchaytirishni talab qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot doirasida Ark ansamblining turistik sig'im imkoniyatlari Cifuentes metodologiyasi asosida kompleks ravishda baholandi. Hisob-kitoblar natijasida obyektning fizik sig'imi (PCC) kuniga 66 026 nafar ziyoratchini, haqiqiy sig'imi (RCC) esa 45 803 ziyoratchi/kunni tashkil etishi aniqlandi. RCC/PCC nisbati 69,37 % bo'lib, ushbu ko'rsatkich xalqaro tadqiqotlarda meros obyektlari uchun tavsiya etilgan me'yoriy diapazonga mos keladi [11].

Olingan natijalar Ark ansamblining yuqori turistik salohiyatga ega ekanligini, biroq iqlim omillari hamda funksional cheklovlar sababli uning real ekspluatatsion sig'imi sezilarli darajada kamayishini ko'rsatdi. Mazkur holat turistik sig'imni boshqarish jarayonida tuzatish koeffitsiyentlarini hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi [9].

Shuningdek, tadqiqot natijalari Ark ansambli Buxoro tarixiy markazidagi eng katta sig'imli meros obyektlaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, noto'g'ri boshqaruv sharoitida turistlar oqimining ortiqcha

yuklanishi xavfi mavjud. Xalqaro tajribada bunday holatlar meros obyektlarining degradatsiyasiga olib kelishi mumkinligi qayd etilgan [12].

Yuqoridagi natijalardan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni berish maqsadga muvofiq hisoblanadi: Birinchidan, Ark ansambli uchun kunlik 45 803 ziyoratchi ko'rsatkichi ilmiy asoslangan maksimal boshqaruv limiti sifatida joriy etilishi zarur.

Ikkinchidan, turistik oqimni samarali boshqarish maqsadida tashriflarni vaqt oralig'i bo'yicha tartibga soluvchi slot tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

Uchinchidan, savdo rastalari va texnik xizmat zonalarini optimallashtirish orqali ziyoratchilar foydalanishi mumkin bo'lgan maydonni kengaytirish lozim.

To'rtinchidan, pik mavsumlarda tashrif buyuruvchilar oqimini hududlar kesimida taqsimlash orqali lokal yuklamani kamaytirish zarur.

Beshinchidan, keyingi bosqichlarda infratuzilma imkoniyatlari hamda boshqaruv resurslarini inobatga olgan holda samarali sig'im (ECC) ko'rsatkichlarini aniqlash maqsadga muvofiq hisoblanadi [9].

Oltinchidan, mazkur metodologiyani Buxoro tarixiy markazidagi boshqa meros obyektlariga ham tatbiq etish orqali kompleks sig'im boshqaruv tizimini shakllantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. [UN Tourism](https://www.untourism.int/news/international-tourist-arrivals-up-4-in-2025-reflecting-strong-travel-demand-around-the-world). *International tourist arrivals up 4% in 2025 reflecting strong travel demand around the world* [Elektron resurs]. – URL: <https://www.untourism.int/news/international-tourist-arrivals-up-4-in-2025-reflecting-strong-travel-demand-around-the-world>
2. [UN Tourism](https://www.untourism.int/news/international-tourism-recovers-pre-pandemic-levels-in-2024). *International Tourism Recovers Pre-Pandemic Levels in 2024* [Elektron resurs]. – URL: <https://www.untourism.int/news/international-tourism-recovers-pre-pandemic-levels-in-2024>
3. [O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi](https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga-11-7-million-nafar-turist-kelgan). *2025–yilda O'zbekistonga 11,7 million nafar turist kelgan* [Elektron resurs]. – URL: <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga-11-7-million-nafar-turist-kelgan-2>
4. [Lex.uz](https://lex.uz/docs/-8050769). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. *Mamlakat taraqqiyotining 2030–yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida*: PF–21–son, 2026–yil 16–fevral // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz/docs/-8050769>
5. [UNESCO World Heritage Centre](https://whc.unesco.org/en/list/602/). *Historic Centre of Bukhara* [Elektron resurs]. – URL: <https://whc.unesco.org/en/list/602/>
6. Khamidov O., Khayrullaeva N. *Sustainable Tourism Development in the Bukhara Region: A Development Research Model at Heritage Resources // Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education*. – 2021. – Vol. 1, No. 1. – URL: <https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/download/1162/1158/2247>
7. Kilichov M., Olsavsky F., Baiburiev R., Khayrullaeva N., Dávid L.D. *Optimizing Sustainable Tourism Routes through GIS to Enhance Tourist Length of Stay in Bukhara // Journal of Cultural Analysis and Social Change*. – 2026. – Vol. 11, No. 1. – P. 1771–1787. – DOI: 10.64753/jcasc.v11i1.4187.
8. Srivastava N. *Measurement of Carrying Capacity of Tourist Destinations: A Case Analysis // International Journal of Tourism and Travel*. – 2017. – Vol. 10, No. 1. – P. 38–46.
9. Cifuentes Arias M. *Determinación de capacidad de carga turística en áreas protegidas*. – Turrialba (Costa Rica): CATIE, 1992. – 28 p.
10. [UN Tourism](https://www.untourism.int/news/international-tourism-recovers-pre-pandemic-levels-in-2024). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations – A Guidebook*. – Madrid: UNWTO, 2004. – 516 p.
11. Erdoğan A. *Carrying Capacity Assessments for Sustainable Tourism in a Heritage Site // Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*. – 2025. – Vol. 13, No. 3. – P. 237–274. – DOI: 10.30519/ahtr.1483060.
12. Magabli K., Al-Shorman A. *The Physical Carrying Capacity at the Cultural Heritage Site of Petra // Tourism Analysis*. – 2009. – Vol. 13, No. 5–6. – P. 511–515. – DOI: 10.3727/108354208788160414.
13. Jangra R., Kaushik S.P. *Assessment of Physical Carrying Capacity for Managing Sustainability at Religious Tourist Destinations // International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*. – 2017. – Vol. 5, Iss. 1, Article 5. – URL: <https://arrow.tudublin.ie/ijrtp/vol5/iss1/5/>
14. [FAO](https://www.fao.org/docrep/X5626E/x5626e0e.htm). Bouillon R. *Framework Guidelines for Assessing Carrying Capacity // FAO Corporate Document Repository*. – 1985. – URL: <https://www.fao.org/docrep/X5626E/x5626e0e.htm>
15. Butler R.W. *The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources // Canadian Geographer*. – 1980. – Vol. 24, No. 1. – P. 5–12.
16. [UNESCO](https://www.unesco.org/); [ICROM](https://www.icrom.org/); [ICOMOS](https://www.icomos.org/); [IUCN](https://www.iucn.org/). *Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context*. – Paris: UNESCO, 2022. – 148 p.
17. Doxey G.V. *A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences // Proceedings of the Travel Research Association 6th Annual Conference*. – San Diego, 1975. – P. 195–198.
18. Makhadmeh A., Al-Badarneh M., Rawashdeh A., Al-Shorman A. *Evaluating the Carrying Capacity at the Archaeological Site of Jerash (Gerasa) Using Mathematical GIS Modeling // Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Sciences*. – 2020. – Vol. 23, No. 2. – P. 159–165. – DOI: 10.1016/j.ejrs.2018.09.002.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 5 (2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
